

ویراست جدید

تاریخ تحلیلی و سیاسی اسلام

از دوران جاہلیت تا عصر امویان (حدود سال ۶۰۰ ق.)

دکتر علی اکبر حسینی

فهرست

۱۵	پیشگفتار
۲۱	۱. مقدمه‌ای بر تاریخ اسلام
۲۱	تاریخ چیست؟
۲۲	ذخایر تاریخی
۲۲	قرآن و تاریخ
۲۴	قرآن یک منبع مهم شناخت تاریخ است
۲۵	عوامل حرکت تاریخ از نظر دانشمندان مادی
۲۷	عوامل مهم و عمده در حرکت تاریخ
۲۸	انواع تاریخ
۲۹	خصوصیات تاریخ نقلی
۲۹	خصوصیات تاریخ تحلیلی
۲۹	رابطه تاریخ نقلی و تحلیلی
۳۰	عامل حرکت و تاریخ ساز در قرآن
۳۲	حیات و مرگ تمدن ها
۳۳	روش تاریخ نگاری مورخان اسلامی
۳۳	خاورشناسان و تاریخ اسلام
۳۴	فواید تاریخ عمومی
۳۴	تاریخ از دیدگاه علی ^(ع)

- ۳۶ چرا به مطالعه تاریخ اسلام می‌پردازیم؟
- ۳۷ عوامل انحراف در نگارش تاریخ اسلام
- ۴۰ اهمیت تحقیق در تاریخ
- ۴۵ تاریخ‌نگاری در اسلام
- ۴۵ منع تدوین احادیث
- ۴۹ توجیه عمر برای منع تدوین احادیث
- ۵۰ نخستین مورخان اسلامی
- ۵۲ شیعه، پایه‌گذار تدوین حدیث
- ۵۴ دلایل لغو ممنوعیت تدوین حدیث

۲. شناخت زادگاه اسلام

- ۵۷ موقعیت جغرافیایی عربستان
- ۵۹ روحیه مردم جزیره العرب
- ۶۲ اخلاق و آداب
- ۶۳ مقام و حقوق زن در خانواده
- ۶۵ ماه‌های حرام
- ۶۶ بازار عرب
- ۶۶ سببه معلقه
- ۶۷ احترام به خانه کعبه
- ۶۸ حفر چاه زمزم
- ۶۸ تاریخ سیاسی شبه جزیره عربستان
- ۷۵ دین در جزیره العرب
- ۷۸ یهود در جزیره العرب
- ۷۹ مسیحیت (آیین نصرانی) در عربستان
- ۸۰ عصر جاهلی و مفهوم آن
- ۸۷ آیات چهارگانه‌ای که تعبیر جاهلیت در آن‌ها آمده است
- ۹۱ وضع عربستان از دیدگاه علی^(ع)
- ۹۲ ویژگی‌های عصر جاهلیت

۳. تصویری از جهان در عصر بعثت

- ۹۷
 ۹۷ امپراتوری ساسانی (ایران)
 ۹۹ امپراتوری روم شرقی
 ۱۰۰ مصر
 ۱۰۱ هندوستان، سرزمین عقاید و ادیان
 ۱۰۲ دین در کشور چین
 ۱۰۳ اوضاع آشفته جهان از دیدگاه علی^(ع)

۴. سلسلهٔ انساب عرب و ریشه‌های اصلی آن

- ۱۰۵
 ۱۰۶ معنای قریش

۵. دوران کودکی پیامبر ﷺ

- ۱۱۱
 ۱۱۱ از ولادت تا بعثت
 ۱۱۲ معجزهٔ بزرگ علمی قرآن
 ۱۱۵ دفاع از عبدالمطلب
 ۱۱۶ اجداد پیامبر (ص)
 ۱۱۶ پدر گرامی پیامبر (ص)
 ۱۱۷ مادر گرامی پیامبر (ص)
 ۱۱۷ دوران شیرخوارگی
 ۱۱۸ ارهاصات (حوادث هشداردهنده هنگام ولادت)
 ۱۱۹ آیین نیاکان پیامبر (ص)
 ۱۲۴ مسافرت به شام و ازدواج با خدیجه (س)
 ۱۲۷ کارهای مهم پیامبر (ص) پیش از بعثت

۶. آغاز بعثت

- ۱۳۱
 ۱۳۲ پدیدهٔ بعثت
 ۱۳۶ اولین مؤمن
 ۱۳۷ علی^(ع)، خانه‌زاد کعبه

۱۳۷	آغاز دعوت علنی، انذار عشیره
۱۳۹	دعوت عمومی و همگانی
۱۳۹	فشار و شکنجه
۱۴۰	آغاز هجرت‌ها، افسانه‌های غرائبی
۱۴۲	از هم پاشیده شدن نظام قبیله‌ای
۱۴۲	تهدید به اسلام
۱۴۳	معرفی اسلام به عنوان عامل تفرقه
۱۴۳	تثبیت اسلام به عنوان دین جدید
۱۴۳	پی‌ریزی عقاید و اصول اسلامی
۱۴۳	گسترش اسلام
۱۴۴	مبارزه با قرآن، معجزه شکست‌ناپذیر
۱۴۵	مراحل مبارزه با قرآن
۱۴۷	پیشنهاد تازه برای مصالحه
۱۴۸	تقاضای کارهای محال و بیجا
۱۴۹	صحیفه ملعونه و محاصره همه جانبه
۱۴۹	پیشنهاد سه ماده‌ای
۱۵۱	معراج
۱۵۴	شق القمر
۱۵۵	سفر به طائف
۱۵۵	دعوت قبایل در ایام حج
۱۵۶	حوادث مهم ایام حج در سال‌های ۱۲-۱۳ بعثت

۱۶۱	۷. آخرین تصمیم، سرآغاز هجرت
۱۶۱	توطئه قریش در دارالندوه
۱۶۲	آغاز هجرت و لیلۃ المبیت
۱۶۵	خروج پیامبر (ص)
۱۶۷	تعقیب همه جانبه
۱۶۷	از غارتا قبا

۱۶۹ تحلیلی کوتاه درباره کلمه صاحب

۱۷۱ کارهای مهم پیامبر (ص) در قبا

۸. دوران هجرت ۱۷۳

۱۷۳ نخستین نماز جمعه

۱۷۳ ابتکار جالب

۱۷۴ نگاه گذرا به حوادث دوران ۱۰ ساله هجرت

۱۷۴ حوادث و رویدادهای سال اول هجرت

۱۷۵ اقدامات پیامبر (ص) در سال اول هجرت به مدینه

۱۷۶ حوادث و رویدادهای سال دوم هجرت

۱۷۸ حوادث و رویدادهای سال سوم هجرت

۱۷۸ حوادث و رویدادهای سال چهارم هجرت

۱۷۹ حوادث و رویدادهای سال پنجم هجرت

۱۸۱ حوادث و رویدادهای سال ششم هجرت

۱۸۲ حوادث و رویدادهای سال هفتم هجرت

۱۸۲ حوادث و رویدادهای سال هشتم هجرت

۱۸۳ حوادث و رویدادهای سال نهم هجرت

۱۸۴ حوادث و رویدادهای سال دهم و یازدهم هجرت

۱۸۷ بررسی و تحلیل اقدامات مهم پیامبر (ص) در مدینه

۱۹۵ حوادث دیگر

۹. آغاز درگیری ها، نزول آیات جهاد ۱۹۹

۱۹۹ فرمان جهاد

۱۹۹ لزوم دفاع و نبرد

۲۰۱ انواع دفاع

۲۰۴ نگاهی گذرا به غزوات و سریه های پیامبر اسلام (ص)

۲۱۲ نگاهی به جنگ ها

۲۱۳ جنگ بدر

پیشگفتار

کتاب حاضر حاصل چند سال تلاش و پژوهش درباره تاریخ پیامبر اسلام (ص) و حوادث و رویدادهای پیش از بعثت و بعد از آن است که طی چندین نیمسال در دانشگاه تهران و دانشکده روابط بین الملل و مراکز آموزش عالی دیگر تدریس شده و مورد استقبال دانشجویان قرار گرفته بود و مصرانه خواهان انتشار آن بودند.

کتاب درباره تاریخ اسلام کم نیست، اما غالباً عربی و چنان مفصل و طولانی است که برای تدریس مناسب نیست؛ به علاوه، این کتاب‌ها یا صرفاً نقلی و بدون تحلیل اند یا در آن‌ها تنها به جنبه‌های سیاسی و پاره‌ای از مسائل توجه شده و جامع نیستند و تمام ابعاد تاریخی، سیاسی، اجتماعی، و نظامی تاریخ پیامبر (ص) را در بر نمی‌گیرند.

در مورد کتاب‌های تاریخی تحلیلی هم که نوشته شده است و احیاناً به عنوان متون درسی مورد استفاده قرار می‌گیرد، ضمن قدردانی از زحمات مؤلفان آن‌ها، باید گفت بسیاری از حوادث مهم - مثل حجة الوداع، غدیر و ابلاغ امامت، جنگ تبوک، فداکاری علی (ع) و اهل بیت (ع)، و توطئه و قیام منافقان - در آن‌ها مطرح نشده یا بسیار کم‌رنگ و نارسا آمده است؛ همچنین، مباحثی را بیش از حد نیاز و به تفصیل آورده‌اند که به اصطلاح دارای ایجاز مُخل و اطناب مُمل است؛ تحلیل‌ها هم، به طور عمده، فقط از دیدگاه اقتصادی و نزاع قبایل عدنان و قحطان مطرح شده است.

با توجه به این مطلب که منابع مهم تاریخ اسلام عموماً در عصر امویان و عباسیان نوشته شده و مسلماً از اعمال نفوذ آنان دور نبوده است، بسیاری از رویدادها آن‌گونه که باید مطرح نشده است و حقایق بسیاری از مسائل صدر اسلام که به اهل بیت (ع) و امامت و رهبری تشیع

مربوط است نادیده گرفته شده یا مغرضانه مطرح شده است؛ در واقع، حقانیت اهل بیت (ع) و تشییع در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته و فتوحات بعدی یا سلطه خلافت آن‌ها را به فراموشی سپرده است!

منع نوشتن حدیث توسط خلیفه دوم و دوام این ممنوعیت تا یک قرن بعد از آن و رفع منع در سده دوم هجری نه تنها موجب تحریف بسیاری از حقایق شد بلکه سبب تحریف و ورود و تثبیت بسیاری از احادیث جعلی در سنت و سیره پیامبر (ص) و ثبت آن‌ها در کتاب‌های حدیث (مثل صحاح سته) به عنوان سنت پیامبر (ص) شد که راه دستیابی به حقایق را برای هر پژوهشگر و دانشجو دشوار کرده است.

پس لازم بود که حقایق تاریخی با کند و کاو در متون و منابع اصیل و اولیه استخراج شود، روایات تاریخی کم‌رنگ روشن‌تر شوند، و جریان‌های مخالف با قدرت حاکم (به‌ویژه، در عصر خلافت) بهتر و منصفانه‌تر بررسی شوند. ضرورت این کار در سطح دانشگاهی آن‌گاه بیشتر احساس می‌شود که سیل نظرات و تحلیل‌های مستشرقان استعماری غرب و شرق – به‌خصوص، یهود و صهیونیست‌ها در لباس شرق‌شناس و اسلام‌شناس – را بر آن بیفزاییم که با تحریف‌های حساب‌شده، اغراض خود را به عنوان آخرین پژوهش‌ها در زمینه تاریخ، جامعه‌شناسی، جغرافیای تاریخی، دیرینه‌شناسی، و... به خورد دانشجویان و ملت‌های مسلمان می‌دهند!

می‌دانیم که بیشتر مردم به تاریخ چندان اهمیت نمی‌دهند؛ غافل از اینکه تاریخ، مخصوصاً تاریخ اسلام، سرچشمه علوم و مادر بسیاری از معارف است. فهم مسائل اجتماعی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، و حتی اصول اعتقادی و فقه و حدیث و اجرای آن‌ها به عنوان اسلام ناب محمدی و سنت پیامبر (ص) هنگامی میسر است که نخست سیره پیامبر (ص) را به طور صحیح درک کنیم؛ و درک درست سیره بدون شناخت تاریخ اسلام امکان ندارد. اصولاً، ملاک اسلامی بودن یک کار یا یک فکر آن است که از سوی سیره و قرآن، دو منبع عظیم شناخت اسلام، تأیید شود. چنین شناختی می‌تواند برای جامعه اسلامی در ابعاد مختلف زندگی و در سراسر جهان اسلام الگو و اسوه باشد و به یک میلیارد و اندی مسلمان جهان امروز خط دهد و جهت بخشد چنان که قرآن می‌گوید: «و لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ».

با احساس این نیاز – به‌ویژه، در جامعه دانشگاهی – بود که بر آن شدیم تا قدمی هرچند کوتاه و لرزان برداریم و غوری هرچند کوتاه در زوایای ژرف تاریخ اسلام انجام دهیم به امید

آنکه دستاورد جدیدی داشته باشیم یا گوشه‌ای از ابهام‌ها و حق‌کشی‌های تاریخ را نسبت به اهل بیت^(ع) و تشیع روشن کنیم. «تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.»

کتاب حاضر بر اساس سرفصل‌های وزارت علوم و شورای عالی انقلاب فرهنگی برای چهار واحد درسی دانشگاه با عنوان تاریخ اسلام تنظیم شده است. بخش اول شامل مقدمه‌ای بر تاریخ و بحث جاهلیت، حوادث پیش از بعثت، دوران بعثت تا هجرت، و از هجرت تا رحلت پیامبر^(ص) است و بخش دوم آن به مباحث تاریخی و سیاسی دوران خلافت تا سال ۶۵ هجری می‌پردازد.

به عنوان کتاب درسی، برای باز گذاشتن دست استادان و پرهیز از حجم زیاد، برخی از مباحث مانند غزوات و سرایا و نامه‌های پیامبر^(ص) به سران کشورها به طور فشرده آمده است. البته، مطالب گویاست و می‌تواند اطلاعات اجمالی را از وقایع و نتیجه کار به دانشجو و خواننده بدهد. باز به همین منظور، همه آیات و روایات در متن نیامده و فقط ترجمه قسمتی از آن‌ها یا مضمون آن‌ها آمده است.

تحلیل تاریخ و تحلیل سیاسی بدون نقل اصل تاریخ امکان ندارد. در این کتاب، سعی شده است تا حریم تاریخ نقلی و تحلیلی و بررسی مباحث سیاسی مراعات شود؛ یعنی کتاب هم نقلی و هم تحلیلی و سیاسی است و نام آن به همین منظور تاریخ تحلیلی و سیاسی اسلام انتخاب شده است.

ما مدعی نوآوری نیستیم چون تاریخ چیزی نیست که بتوان از خود چیزی بر آن افزود؛ ولی در برداشت‌ها و تحلیل‌ها و استخراج پاره‌ای از مطالب از لابه لای تاریخ و منابع، می‌توان گفت که کتاب خالی از نوآوری نیست و این نوآوری‌ها را در ضمن مباحث زیر می‌توان یافت:

— نظریه‌ای جدید درباره جاهلیت (در این باره، دو نظر وجود دارد: نظر مشهور جهل به معنای نادانی، و نظر برخی از مستشرقان و محققان ملی‌گرای عرب که آن را به معنای نپذیرفتن حق و ارزش‌های اسلامی گرفته‌اند. در این کتاب، با استناد به تاریخ و قرآن، نظر سومی ارائه شده است.)

— ریشه‌یابی بت‌پرستی در حجاز و عوامل گسترش آن

— بررسی ارهاص و تحلیل سلاح نابودکننده سپاه فیل (سحیل)